

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN BİRİNCİ MİLLİ KONGRESİ (31 Ekim — 3 Kasım 1929)

Doç. Dr. HÜSEYİN MEMİŞOĞLU
H.Ü. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Bundan 60 yıl önce, 31 Ekim - 3 Kasım 1929 tarihleri arasında Sofya'da Bulgaristan Türk azınlığının Birinci Milli Kongresi yapıldı. Bu, Bulgaristan Türklerinin milli varlığını, duygularını dile getiren ilk teşebbüs oldu. Böyle bir kongrenin yapılması için çeşitli düşünceler senelerce ortaya atılan konular arasında yer almış, fakat onun gerçekleştirilmesi için gereken imkânlar yaratılmamıştı. 1928-1934 yılları arasında Mehmet Celil¹ yönetimi altında çıkarılan "Rehber" gazetesi Milli Kongre düşüncesini özetle şöyle açıklamaktadır: "Bulgaristan'ın kuruluşundan beri geçen elli yıl içinde Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı bir genel toplantı yapmamış, kendi sorunlarını birlikte görüşüp konuşmamış ve ortak kararlar almamıştı. Bu, büyük bir eksiklikti. Bulgar Hükümeti böyle bir toplantıyı engellemiyordu; ama Türklerin kendisinden kongre teklifi de gelmemişti. Ara sıra bu düşünceyi ortaya atanlar olmuşsa da onlar da bu işi gerçekleştirememişlerdi. Başkaları böyle toplantılar yapıyorlardı. Bulgaristan Türk gençliği de bazı dernekler kurmuştu ve periyodik aralıklarla toplantılar düzenliyorlardı. Bütün Bulgaristan Türklerini kapsayacak genel bir kongre ihtiyacı günden güne artmıştı"².

1920'li yılların sonlarında Bulgaristan Türklerinin ekonomik, sosyal, kültürel ve milli meselelerini görüşmek ve bu hususta el birliği ile tedbirler almak için böyle bir kongreye büyük ihtiyaç duyulmuştu. Bu ihtiyaç Bulgar Hükümeti'nin ekonomi, siyasi ve Türk azınlık politikasında ortaya çıkan durumdan kaynaklanmakta idi.

¹ Mehmet Celil (1876-1939) Dobruca'nın Hacıoğlu Pazarcık (Tolbuhin) kasabasında doğmuştur. Rusiye tahsilini İstanbul'da Mülkiye Mektebi'nde yapmış ve dönüşünde Başmüftülük kâtabi, okul müdürlüğü, vakıflar müdürlüğü görevlerinde bulunmuştu. 1928 yılında emekliye ayrılınca Sofya'da "Rehber" adlı gazeteyi çıkarmaya başlamış ve Milli Kongre düşüncesini bu gazete aracılığıyla işlemiştir.

² Rehber, s. 70, 18.5.1929.

1929-1933 yılları arasında Bulgaristan o zamana kadar görülmemiş derin bir ekonomik bunalımla sarsılmıştı. Bu kriz deri ve ayakkabı, metal işleme, seramik ve tekstil sanayiini çok etkilemişti. Kısa bir zaman içinde gıda, tütün ve başka sanayi kollarını da kapsamıştı. Üretim bir hayli azalmış ve çok sayıda sanayi müessesesi kapanmıştı. Kapanan işletme yerleri sadece 1928-1931 yıllarında 2645'e ulaşmıştı.

Özellikle, köy iktisadiyatı bunalımdan ciddi surette etkilenmişti. Tarım ürünlerinin fiyatı çok düşmüş, sanayi ve bakkaliye mallarının fiyatları ise hemen hemen aynı kalmış veya pek az düşmüştü. Mesela, toptan buğday fiyatının kilosu 1928-1932 yılları arasında üç misli düşmüştür. Kırcaali, Hasköy, Paşmaklı, Cuma-i-balâ illerinde, Filibe, Pazarcık ve diğer bölgelerde köylünün geçimini sağladığı tütün fiyatı da iki misliden fazla düşmüştü. Köylü kendi tarım işlerini yürütmek için gerekli sanayi mamüllerini satın alamadığı gibi en zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânından da yoksun edilmişti. Tarım bunalımı köylüyü harap etmiş ve görülmedik bir sefalete sürüklemişti³.

Ekonomik bunalım ve özellikle tarımsal bunalım Bulgaristan Türklerinin durumunu da gayet ağırlaştırmıştı. Çünkü bu ahalinin çoğunluğu köylerde yaşıyordu ve çalışan kısmının da yüzde 90-ı (31 Aralık 1934 yılı, Dobruca bölgesi hariç, 298.016 kişi) tarımla uğraşıyordu⁴. Türk çiftçi aileleri özellikle az topraklı ve fakir kimselerdi. 1934 yılı sayımlarına göre 50 dekar toprağı olan Türk ailelerinin oranı Türk asıllı çiftçi aile sayısının yüzde 78.71'ini yani dörtte üçünden fazlasını oluşturuyordu ve Türk ahalsinin işlediğı (Dobruca bölgesi hariç 2.675.265 dekar) toprağın yüzde 48.71'ine, yani yarısından daha azına sahiptiler. 50'den 100 dekara kadar toprağı sahip olan Türk köylüleri Türk asıllı çiftçi ailelerin yüzde 17.02'sini, yani yaklaşık olarak altıda birini oluşturuyorlardı ve Türk ailelerinin işlediğı tüm toprağın yüzde 33.52'sine yani üçte birine sahiptiler. 100 dekarın üstünde toprağı sahip olan aileler Türk asıllı çiftçi ailelerin yüzde 4.27'sini, yani yirmibeşte biri kadar küçük bir azınlığı oluşturuyorlardı⁵.

Görüldüğü gibi 50 dekara kadar ve 50'den 100 dekara kadar toprağı sahip olan çiftçiler Bulgaristan'da köylü Türk ahalsinin büyük bir çoğun-

³ Kunin, P. Razvitiето no agrarno selskiya vıpros v Bılgariya (Bulgaristan'da Tarım-Köy Sorununun Gelişimi), Sofya, 1975, s. 229.

⁴ SDİA-Sentralen Dirjaven İstoriçeski Arhiv (Merkez Devlet Tarih Arşivi). Sofya, fond. 453, opis. 2, arhivna edinitsa. 225, s. 1-17.

⁵ SDİA, f. 453, op. 3, a.e. 1174.

luğunu meydana getiriyorlardı. Onlar çiftçi ailelerinin yüzde 95.73'ünü teşkil ediyorlar ve Türk ahalisinin işlediği toprağın yüzde 82.23'üne sahiptirler. Bunların büyük bir kısmı bu topraklardan geçimini tamamıyla sağlamıyorlardı ve giderek sanayi müesseselerinde ve özellikle tütün işletme ve diğer sanayi dallarında iş aramak zorunda kalıyorlardı.

Ekonomik bunalımın sonuçları Türk asıllı işçi, zanaatçı ve memurların durumunu da çok ağırlaştırmıştı. 31 Aralık 1934'te resmi verilere göre Bulgaristan'da Türk asıllı 40.459 işçi vardı. Bunlardan 24.070 kişi, yani yüzde 60'sı kadarı tarımda çoban (3.675) ve gündelikçi olarak (20.564) görev yapıyorlar, geri kalan 16.383 işçi tütün sanayiinde, inşaatta, ulaştırma, ticaret vb. işyerlerinde çalışıyorlardı.

Türk ahalisinden küçük dükkân sahibi bir hayli zanaatçı da vardı. Bunların sayıları 1934'te 4.942 idi. Bu zanaatçıların yanında 5.695 kalfa ve çırak çalışıyordu. Türk asıllı memurların sayısı da 1.721 kişi idi⁶. Bütün bu işçiler, zanaatçılar, memurlar v.s. ekonomik bunalımın sıkıntısı içindeydiler.

Ekonomik krizin getirmiş olduğu güçlükler yetmiyormuş gibi, Bulgar Hükümeti Türk ahalisine ağır vergiler yüklüyor ve onun ekonomik durumunu daha da kötüleştiriyordu. Türklere yükletilen vergiler Bulgarlara kıyasla 8-10 defa daha ağırdı. Mesela Bulgar Hükümeti, Maarif Kanunu'nun 359. maddesine dayanarak 2 Ocak 1929'da yayınladığı (Bulgaristan Türklerinin ve diğer azınlıkların hususi mekteplerinin idaresi için toplanacak olan paranın ne surette serpilip toplanacağına ait) nizamname mücibince Türk ahali üzerine haddinden ziyade büyük ve ağır, hatta bazı yerlerde alınan devlet vergisinin yüzde 300 ve 400 nispetine varan vergiler yüklemiştir⁷. Yine Türk ahalisinin iktisadi durumunu daha da kötüleştirmek amacıyla hükümet Türk mektep encümenlerinin bütçelerini tasdik ederken zaruri masarif fasıllarını fevkaleda yüksek bir dereceye çıkarmaktaydı. Hakikatte ise bu nevi masarife olan ihtiyaç o dönemde o kadar büyük ve zaruri değildi. Bunlar senelere taksim olunabilecek ihtiyaçlardı. Mesela yeni okul binası inşası, eşya ve alatı tedrisiye tedariki v.s. Aynı zamanda senelerce önce Türk mekteplerine belediyeler tarafından verilmiş olan mektep fondu tarlaları "Mesaiye müstenid ziraat" müdüriyetine mensup mesaha memurları tarafından alınarak Bulgarlara verilmekteydi. Hatta birçok belediyede serbest arazi olmasına rağmen yine Türk mektep tarla-

⁶ SDİA, f. 453, op. 2, a.e. 225, s. 1-17.

⁷ Dırjaven vestnik (Resmi gazete), Sofya, s. 224, 2.01.1929.

ları okul encümenlerinin elinden alınıp Bulgarlar arasında paylaştırılıyordu. Böylelikle Türk okullarına gelir sağlayacak kaynaklara el konuluyor ve birçok Türk okulunun kapanmasına sebep olunuyordu.

Bir yandan Türk okullarının kapatılması sürdürülürken, öte yandan kapatılmayan Türk okullarına da ağır yükler getiriliyordu. Türk encümenlerinin hak ve yetkilerini hiçe sayarak, Türk okullarına tepeden inme Bulgar öğretmenleri tayin ediliyor ve bunların maaşlarının Türk encümen bütçesinden, yani Türk ahali tarafından ödenmesi şart koşuluyordu. Her Bulgar öğretmenine, Türk öğretmenin aldığı maaşın iki katı maaş ödenmesi de isteniliyordu⁸. Halbuki, Osmanlı Hükümeti ile Bulgaristan arasında yapılan 1913 Antlaşması ve müftülüklerle ilgili sözleşme hükümlerine göre Bulgaristan'daki Türk okullarının giderlerini devlet kendi bütçesinden karşılayacaktı. Eğitim-öğretim Türkçe yapılacak, ayrıca Bulgarca öğretilecek ve öğretmenlerin maaşları Bulgar Devleti hazinesinden verilecekti⁹.

Bütün bu ekonomik sorunlarla birlikte 1920'li yılların sonlarına doğru Bulgar zulmü de yeni boyutlara ulaştı. Bu yıllarda iki silahlı Bulgar örgütü Bulgaristan Türklerine zulüm yapıyorlardı. Kuzey Bulgaristan'da "Rodna Zaştita" (Yurt Koruması) ve Güney Bulgaristan'da Trakya komiteleri Türk azınlığına durmadan saldırıyorlardı. Bugün Bulgar kaynaklarında da belirtildiği gibi "Rodna Zaştita" 1923 yılında kurulan ırkçı bir örgüttü. "Bulgaristan Bulgarlarıdır", "Bulgaristan'da başka ırklara hayat hakkı yoktur" diyen bu örgüt güçlü bir Bulgar monarşisi kurmak amacıyla Bulgaristan Türklerini yerinden söküp atmak istiyor ve masum Türk cemaatine karşı saldırılar düzenliyordu. Ortada hiçbir sebep olmadan Deliorman köylerinde Türklere çeşitli hakaretler ve tecavüzler yapılıyordu. Çok yerlerde camilere haç resimleri takılıyor, hayırsever sahipleri tarafından senelerce evvel yaptırılmış olan umumi çeşmeler, camiler üzerindeki Türkçe yazılar siliniyor ve onların yerine siyah boya ile "Burası Bulgaristan'dır" cümleleri yazılıyordu¹⁰. Güney Bulgaristan'da, özellikle Rodoplar bölgesinde Türklere karşı zulümler daha fazla Trakya komiteleri tarafından düzenleniyordu. Bu dönemde Sofya'da çıkan "Deliorman" gazetesi "Rodna Zaştita" ve "Trakya" komitelerinin saldırılarını şöyle dile getiriyor: "Şimdi Bulgaristan'da Türklere dayak atan, köy çeşmesine domuz yağı

⁸ Rehber, s. 97, 23.11.1929.

⁹ İbrahim Kâmil, İkili ve Çok Taraflı Antlaşmalar Işığında Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü ve 1984/85 Olayları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni. Sosyal Bil. Enst. Ankara, 1986, s. 15.

¹⁰ Rehber, s. 15, 28.04.1928.

süren, müezzini taşıyan, bazen de cami yıkan, velhasıl saf halkın dini hissiyatını galeyana getirmek, gözünü yıldırım, üzerlerine dehşet, korku salarak bu güzel vatani terk ettirmeye çalışan kara bir teşkilat faaliyetine devam ediyor.

Son zamanlarda şimal tarafındaki bu belaya, cenup tarafında ikinci bir bela daha ilave oldu. Kırcaali ve havalisinde de kahpece pusu kurarak namuslu Bulgarya Türkünü öldürenler belirdi. Orada da Türklerin tarlasını, evini bırakıp hicret etmesini isteyenler hiss olunmaya başladı. Şimdiye kadar kalemlerle, nutuklarla hareket eden bir teşkilatın eline sopa ve silah aldığını Bulgarya Türkü hayretle, esefle, lanetle hissediyor..."¹¹.

Bulgar Hükümeti 1920'li yılların sonlarında Türk azınlık eğitimine de savaş açtı. Türk okulları uydurma bahanelerle kapatılmaya veya Bulgarlaştırılmaya başlandı. Türk okullarının bir kısmı "Milli okul" yani Bulgar okulu yapıldı. Bu okulların mal varlığı da millileştirilen veya Bulgarlaştırılan okullara devredildi. Türk çocukları bu okullarda Bulgarca öğrenim görmeye zorlandılar. Aydın Türk öğretmenleri suçsuz yere çıkarıcı kimselelerin fitnelemeleri üzerine "kara liste" namı verilen cetvellere kaydedilerek öğretmenlik haklarından mahrum edildiler. Aynı şekilde Türk azınlığının dini, milli, kültürel ve hayırsever derneklerinin ve kurumlarının özerkliğine kabaca müdahale edildi¹².

Bütün bu hareketlerin ve Bulgarların izlediği bu politikanın başlıca amacı, Bulgaristan Türklerini ağır ekonomik ve politik şartlar içinde perişan bir duruma getirip onları Türkiye'ye göçe zorlamaktı. Bu politikanın bir hayli yükseklere tırmandığını gören bilinçli Türk aydınları Bulgaristan Türklerinin umumi dertlerini görüşmek ve el birliği ile çözüm yollarını araştırmak için bir Milli Kongre'nin kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu öne sürdüler. Bu teklif 1929 Mayıs ayı başlarında Türk azınlığının dertlerini İçişleri Bakanına arz etmek üzere Sofya'ya gelen heyet üyeleri ve o dönemde Bulgar parlamentosunda (Narodno Sıbraniye) bulunan Türk mebuslarının iştirak ettiği toplantıda desteklendi¹³. Bu münasebetle kongre için bir hazırlık komitesi (Müteşebbis Heyet) kuruldu. Heyete Preslav Mebusu Mehmet Ali Giray, Eski Cuma Mebusu Mehmet Sait, Rusçuk Mebusu Hafız Sadık, Paşmaklı Mebusu Ağuşoğlu Hafız Emin, Kırcaali Mebusu Ali Mustafa, Koşukavak Mebusu Hüseyin Hacı Galib beyler se-

¹¹ Deliorman, s. 19, 8.03.1930.

¹² Rehber, s. 28, 20.11.1929.

¹³ Rehber, s. 69, 11.05.1929.

çildiler. Bu Komitenin Başkanlığını Rusçuk Mebusu Hafız Sadık, Genel Sekreterliğini de Mehmet Celil üstlendiler ve birlikte kongre hazırlıklarını yürüttüler.

Hazırlık komitesi 30 Haziran 1929 tarihli oturumunda kongrenin yapılmasını karara bağladı ve şu bildiriye sundu: “Bugün bütün cihanda her millet kendi varlığını korumak ve yükseltmek emeliyle birçok kongreler düzenliyor, cemiyetler kuruyor ve her vesile ile toplanarak mukadderatlarını görüşüp düşünüyorlar. Biz de bir millet olarak birçok ihtiyaçlarımızı el birliği ile hal edecek işlerimiz bulunduğunu göz önüne alarak bir Milli Kongre akdi tasvirini kuveden fağale çıkarmağa karar verdik”¹⁴. Yayınlanan bildiride kongrenin amacı belirlendi ve üç ana bölümlü bir gündem sunuldu:¹⁵

1. Bulgaristan Türk azınlık okulları
2. Türklerin dini kurumları ve vakıfları
3. Hayır dernekleri (Cemiyeti hayriyeler)

Bu üç madde Türk azınlığının ana sorunlarını teşkil ediyordu. Gazeteci Mehmet Celil’in de belirttiği gibi “milletimizin (yani Türk azınlığının) en büyük mukaddesatı, varlığı, yaşaması, ilerlemesi ancak bu üç müessesatin (kurumun) muhafaza ve mevcudiyeti ile kabildir”. Yani, Bulgaristan Türk azınlığının varlığı, Türk okullarına, dini kuruluşlarına, vakıflarına ve hayır derneklerine bağlıydı. Bu bakımdan, Bulgaristan Türklerinin Milli Kongresi bu üç ana konuyu etraflı olarak görüşecekti¹⁶.

Hazırlık komitesinin yayınladığı bildiride ayrıca kongreye gönderilecek olan delegelerin seçilmeleri ile ilgili ve yapılacak olan işlemlerin ne şekilde yürütüleceğine dair geniş bilgiler verildi¹⁷. Bu talimatnamelere uyarak kongreye gönderilecek olan delegeler demokratik usullerle seçildiler. İki dereceli seçim yapıldı. Köyler beşer, kasabalar onbeşer kişi seçtiler. Seçilenler de ilçe merkezlerine toplanıp kendi aralarında beşer delege seçtiler. Yani Türklerin oturduğu her ilçeden iki dereceli seçimle beşer delege seçilip Milli Kongre’ye gönderildi. Ayrıca cemaat encümenleri ile okul encümenleri kendi aralarından birer delege seçtiler. Üye sayısı ellinin üzerinde olan Türk dernekleri de kendi üyeleri arasında birer delege seçip

¹⁴ Rehber, s. 77, 6.07.1929.

¹⁵ Rehber, s. 77, 6.07.1929.

¹⁶ Rehber, s. 90, 5.10.1929.

¹⁷ Rehber, s. 77, 6.07.1929.

kongreye gönderdiler¹⁸. Böylece Birinci Milli Kongre'ye Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinden 450 civarında Türk delegesi yollandı. Onlarla birlikte, kongrenin çalışmalarını yakından izlemek için 250'den fazla misafir de katıldı.

31 Ekim 1929 Perşembe sabahı 800 delege ve misafirin iştiraki ile Birinci Türk Milli Kongresi Sofya'nın "Humüs" sinemasında açıldı¹⁹. Kürsüye gelen Müteşebbis Heyeti Başkanı Rusçuk Mebusu Hafız Sadık Bey delegeleri selamladı ve kongrenin önemine değindi. "Bu kongre, Bulgaristan Türkünün artık memleketin kanunlarını, zamanın ihtiyaçlarını anladıklarını ispat eden bir hadisedir. Bizi buraya gönderen milletimizin itimadına lâyük olmak, onun yüksek ve rahat yaşamak arzularını meydana getirmeğe çalışmak borcumuzdur" sözleri ile kongreyi açtı²⁰. İlk iş olarak başkanlık divanı seçimlerine geçildi. Başkan Eğridere ve Koşukavak Delegesi Bekir Sıdkı Bey; İkinci Başkan, Pravadı Delegesi Dr. Basri Bey; Başkan yardımcıları, Rusçuk Delegesi Peynircizade Süleyman Bey ile Kırcaali Delegesi Hasan Sabri Efendi; Kâtipler, İslimye Delegesi Aliş Ekrem Bey ile Osmanpazarı Delegesi Arif Necip Bey oldular²¹.

Başkanlık divanının seçiminden sonra komisyonların oluşturulmasına geçildi. Kongre altı komisyon kurdu: Maliye, Müftülükler ve Şeriye Mahkemeleri, Cemiyeti Hayriyeler, Maarif, Cemaati İslamiyeler ve Vakıflar komisyonlarıyla kongre kararlarını kaleme almak üzere kurulan Tahriri Mukarrerat Komisyonu.

Kongre düzenini sağlamak üzere ayrıca on inzibat görevlisi seçildi. Arkasından kongre içtüzüğü görüşülüp kabul edildi. Seçilen komisyonlar hemen çalışmalarına başladılar²².

Kongre, Türk okulları sorununa büyük önem verdi. Bu konuda hararetli tartışmalar oldu. Bilhassa Türk okullarının mali idaresini temin edecek kaynaklar üzerinde ciddi münakaşalar oldu ve mühim kararlar alındı. Kararlarda Türk ahalisine yükletilen okul vergilerinin hafifletilmesi ve bu vergilerin miktarı alınan devlet vergilerinin âzami yüzde otuz nispetini geçmemesi, daha fazla bir nispete ihtiyaç duyulduğu takdirde "vergi mükel-

¹⁸ Rehber, s. 89, 27.9.1929; s. 90, 5.10.1929; s. 91, 12.10.1929; s. 92, 19.10.1929; s. 93, 26.10.1929; s. 94, 30.10.1929.

¹⁹ Pladne, s. 298, 1.11.1929, Halk sesi, s. 13, 20.12.1929.

²⁰ Rehber, s. 96, 16.11.1929.

²¹ Rehber, 95, 9.11.1929, Bilâl N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Ankara, 1986, s. 110.

²² Bilâl N.Şimşir, a.g.e., s. 110.

leflerine reyî âm usulüyle müracaatta” bulunulması; Türk okul encümenleri bütçeleri onaylanırken, eğitimle ilgili fasılların gereksiz yere ve Türk ahalsinin taşıyamayacağı ölçüde artırılmaması; okul encümenleri bütçelerinin o bölgedeki müftülerce onaylanması; encümenlerin ellerinden alınan okul tarhalarının geri verilmesi; okula gitmeyen çocukların ebeveynlerinden alınan para cezalarının Türk okulu encümenlerine verilmesi gibi çok mühim maddeler vardı. Aynı zamanda ders programları, Bulgarca dersin miktarı, başöğretmenlerin tayin meselesi, öğretmenlerin maddi ve manevi durumları, 1926 yılında kapatılmış olan Türk öğretmen okulunun açılması, devletin ve belediyelerin yardımı ile yeni okulların yapılması, kapatılan Türk okullarının açılması, öğretimin Türk (latin) harfleri ile yapılması gibi önemli sorunlar üzerinde tartışmalar oldu ve kararlar alındı. Milli Kongre alınan bu kararları Bulgar Hükümeti’ne sunmak ve bunların gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla Sofya’da daimi bir yürütme kurulu bıraktı. “Milli Kongre Kuvvei İcraiyesi” denen bu kurul, gerekli girişimlerde bulundu²³.

Milli Kongre, müftülükler konusuna da büyük ağırlık verdi. Çünkü Bulgaristan Türklerinin ruhani liderleri olan müftüler geçmiş elli yıl döneminde Bulgar hükümetlerinin kuklaları ve oyuncakları durumuna getirilmişlerdi. Onlar Bulgar makamlarının isteği üzerine atanıyorlar ve Bulgarların istediği şekilde yönetiliyorlardı. Bu durumu önlemek için kongre delegeleri müftülerin seçimle göreve getirilmesini ve seçimlerin iki dereceli usulle üç senede bir defa yapılmasını, müftü adaylarının Hukuk veya Nüvabın yüksek bölümünü bitirmiş olanlar arasından seçilmesini, başmüftünün yalnız müftülerce değil, müftülerle birlikte Türk, İslam topluluğunun göndereceği seçmenlerle ortaklaşa seçilmesini ortaya koydular²⁴.

Delegeler, Türk azınlığı şeriye mahkemelerinin de bağımsız olmamalarını üzüntü ile dile getirdiler ve şeriat yargıcı sıfatıyla müftülere tam bağımsızlık sağlanmasını istediler. Bulgar Hükümeti’ne sunulan kararlarda, şeriye yargıcı sıfatını da üstlenen müftülerin seçimle iş başına gelmeleri, seçimlerin Kral iradesiyle onaylanması, ancak başmüftüden “mürasele” aldıktan sonra müftülerin şeriye yargıcı görevini üstlenebilmeleri ve öteki Bulgar yargıçları gibi güvence altında olmaları isteniyordu. Delegeler, şeri-

²³ Rehber, s. 95, 9.11.1929, Deliorman, s. 1, 1.12.1929, s. 2, 5.12.1929; Halk sesi, s. 13, 20.12.1929, s. 17, 14.02.1930.

²⁴ Rehber, s. 99, 7.12.1929, Deliorman, s. 4, 13.12.1929.

ye mahkemeleri ile ilgili bir yönetmeliğin tez elden hazırlanması gerektiğini, hukukçu müftüler yetiştirilmesine ihtiyaç olduğunu, şeriye mahkemelelerinin üç yargıçlı olması gerektiğini öne sürdüler²⁵.

Milli Kongre, Cemaati İslamiye ve vakıflar konusuna da geniş yer ayırdı. Bu kurullar 1919 tarihli “Müslüman Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi” hükümleri ile yönetiliyordu²⁶; fakat bu hükümlerde birçok sakat noktalar vardı. Bunlar uygulamada daha da açık olarak ortaya çıktılar ve Türk azınlığının haklı şikayetlerine sebep oldular. Mesele 40 haneden az Türk cemaatinin yaşadığı yerler, encümenler seçemiyorlar ve buralara Bulgar makamlarınca üç kişilik bir komisyon atanıyordu. Cemaatin güvenmediği bu komisyonlar, cemaatin vakıf mallarını kötüye kullanıyorlar veya yağma ediyorlardı. Sonra seçilen encümenler Bulgar makamlarınca feshediliyor, yerlerine hükümetin istediği kişiler atanıyordu. Bu da cemaatin kendi öz çıkarlarına ters düşüyordu. Aynı zamanda encümen seçimlerine Çingenerler de karıştırılıyor ve Türk vakıfları sorumsuz Çingenerlerin eline teslim ediliyordu. Bütün bu sorunlar Milli Kongre’de dile getirildi ve madde madde saptanıp Bulgar Hükümeti’ne sunuldu. İlk önce seçme sistemindeki eksiklikler ortaya konuldu. Burada Cemaati İslamiye teşkili için icap eden Müslüman aile sayısının 40 haneden 20 haneye indirilmesi, encümen seçimlerinin mahkemelerce onaylanması, mahkeme kararıyla feshedilmesi, üçlü komisyonların başmüftü tarafından atanması, Çingenerlerin encümenlere girmelerinin önlenmesi ve Türk vakıflarına karışmalarına izin verilmemesi üzerinde de önemle duruldu²⁷.

Milli Kongre “Cemiyeti Hayriyeler Derneği” adında bir kurumun veya örgütün kurulmasını da ortaya koydu. Bulgaristan Türklerinin böyle bir derneğe büyük ihtiyaçları vardı; çünkü onların genellikle sosyal güçenceleri, sigortaları, emeklilik hakları yoktu. Kongre bu çok mühim sosyal mesele hakkında cereyan eden müzakereleri dinledikten sonra “Merkezi Sofya’da olmak ve taşralarda şubeleri bulunmak üzere yetimlere, dul kadınlara ve fakir mektep talebelerine ve diğer bütün yardıma muhtaç kimselere yardım etmek ve aynı zamanda Türk ahali arasında içtimai tesanüt hissini inkişafına hizmet eylemek maksadıyla bir hayır ve hars cemiyeti teşkil edilmesini” kararlaştırdı²⁸. Bu cemiyetin nizamnamesini hazırlayacak

²⁵ Deliorman, s. 4, 13.12.1929.

²⁶ Bulgaristan Çarlığı dahilinde Müslüman Müessesatı Diniye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi, Sofya, 1924.

²⁷ Deliorman, s. 3, 10.12.1929; s. 8, 28.12.1929.

²⁸ Rehber, s. 99, 7.12.1929, Deliorman, s.4, 13.12.1919.

ve tasdik olunması için ilgili bakanlıklara takdim edecek hususi bir komisyon da seçildi.

Milli Kongre bazı devlet memurlarının teşviki ile aşırı ırkçı Bulgarların ve örgütlerinin sakin Türk ahalisine karşı yaptıkları tecavüz ve hakaretler neticesinde Türk unsurunun Bulgaristan'dan hicrete mecbur edildiğini nazarı dikkate alarak, hükümetin bu gibi haksızlıkların önlenmesi için ciddi tedbirler almasına dair istirhamda bulundu²⁹.

Milli Kongre, ayrıca Yeni Yerler'deki³⁰ birçok Müslüman-Türk ailesinin Balkan Savaşları esnasında arazi ve emlakinin elinden alınmasıyla ortaya çıkan ağır ekonomik durumunu da dile getirdi. Bu sorunun hal edilmesi için karar alındı ve hükümete sunuldu. Kararda "Yeni Yerler'de evvelce emlakini terk eden bu kerre yurtlarına dönen Müslümanlara, mesaiye müstenit zirai tasarruf kanunu mücibince veyahut başka bir suretle arazi verilmesini temin veyahut da ellerinden alınan arazinin iadesi zımnında, mezkum Müslümanların doğup büyüdüğü memleketleri terk etmemek arzusunda oldukları nazarı itibara alınarak, icap eden tedbirlerin ittihazını muhterem hükümetimizden Kongre Heyeti Umumiyesi istirham eder"³¹.

Dört gün süren bu kongrenin yedi oturumunda daha birçok sorunlar ele alındı ve çözüm yolları belirlendi. Bütün bu kararları ile Milli Kongre Bulgaristan'da Türk varlığını, onun milli duygularını, milli dileklerini dile getirdi ve Bulgaristan Türklerinin tarihinde derin izler bıraktı. Bu bakımdan Birinci Milli Kongre, Bulgaristan Türk azınlığı arasında ve onun basınında geniş yankılar yaptı, pek iyimser yorumlara neden oldu. "Rehber" gazetesi bu kongreden "bir güneş doğacağını"³² yazarken. "Deliorman" gazetesi "Bu kongrenin Bulgaristan Türklerinin tarih önünde bir dönüm noktası olduğunu" belirtti³³.

Türkiye Cumhuriyeti Sofya Elçisi Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede) Bey de "Deliorman" gazetesine verdiği beyanatta Milli Kongre'yi şöyle değerlendirdi:

"... Milli kongreniz hakkında fikrimi soruyorsunuz. Yalnız Bulgaryalı Türkün değil, Bulgaristan tarihi siyasisinde ilk defa görünen bu toplantının siyasi, hukuki kıymet ve mahiyeti pek büyüktür.

²⁹ Rehber, s.99, 7.12.1929.

³⁰ Balkan Savaşları sonunda Bulgaristan'a katılan topraklara "Yeni Yerler" deniyordu.

³¹ Deliorman, 17.12.1929.

³² Rehber, s. 94, 30.10.1929.

³³ Deliorman, s. 1, 1.12.1929.

Siyasi mahiyeti:

Bulgaristan Hükümeti'nin hürriyeti kelama, içtimaiyata ve ekalliyetlerine karşı gösterdiği hayırhahlığa canlı bir misal teşkil etmekle demokrasiye olan merbutiyet ve hürmetini ispat eder.

Hukuki mahiyeti ise:

Türk azınlığının meşru hukukunu elde etmek için mevcut vasıtaların (mebusları, encümenleri, cemaat teşkilatı...v.s.) kâfi gelmediğini bilamel göyerek bir kongre halinde toplanarak müzâkeratın tarzı cereyan ve kararın ilanı ile "siyasi rüşünü" fiilen ispat ve dileklerini hükümetine "Milli Birliğinin" haklı bir davası olarak arz etmesi sureti ile pek kuvvetli ve esaslıdır. Ekseriyeti kahire ile alınan bu kararların protokolünü ekalliyet hukuku noktai nazarından tetkik ettim. Mektepleriniz, müftülükleriniz, evkafınız hakkında istediklerinizin ve Sosyal Yardım Cemiyeti hakkındaki kararınız her hür memlekette yaşayan ve vatandaşlık hakkına malik olan her cemaatin, her ekalliyetin hükümetinden talep edeceği meşru haklar olduğunu gördüm. Demokrasi usuli ile idare olunan ve ekalliyetler hukukuna riayet etmekte olduğunu cihana ilan eden hükümetinizin kongrenizin mahiyeti siyasiye ve hukukiyesini göz önüne alarak dileklerinizi is'afıta isticall gösterceğı tabiidir"³⁴.

Her ne kadar Sofya Elçisi Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede) Bey, Milli Kongre'nin sonuçlarını değerlendirenken siyasi özellik bakımından Bulgar Hükümetini övüyorsa da bu davranışın diplomatik kaideler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Çünkü geçen zaman içinde Bulgar Hükümeti alınan kararların uygulanmasına izin vermek bir kenara, bizzat kongreye katılan yüzlerce delege hakkında kovuşturma başlattı. Lider durumunda olanlar pusuya düşürülerek öldürölme tehlikesi ile karşı karşıya kaldılar. Bilhassa Milli Kongre Başkanlık Divanı'na ve onun Daimi Heyetine Reis seçilen Bekir Sıtkı³⁵ Bey Bulgar Hükümeti tarafından daimi takibe tabi

³⁴ Bilâl N. Şimşir, a.g.e., s. 114.

³⁵ Bekir Sıtkı, Kırçali havalisinde Eğridere Müderris Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. İstanbul'da medrese tahsilini bitirdikten sonra, yenilik düşüncelerini benimsemiş ve kendisini Rumeli Türklerine hizmete vakfetmişti. 1913-1915'te Gümölcine'de 1917-1919'da Rusçuk'ta müftölük yapmıştır. O sıralarda Bulgaristan'da çıkmakta olan "Türk sedası" ve "Balkan" gazetelerinde çeşitli imzalarla ateşli makaleler yazarak millî meselelerin müdafasını yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan İkinci Batı Trakya Hükümetinde Adalet Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında önemli hizmetlerde bulunmuş ve Rodop Türklerinden Türkiye Kızılayına büyük miktarda yardım toplamıştır. Anavatana gösterdiği yardımlardan dolayı kendisine İstiklal Madalyası verilmiştir. 1923 yı-

tutuldu. Aynı şekilde kongre kâtibi Arif Necip, "Deliorman" gazetesinin sahibi Mahmut Necmettin ve daha birçok bilinçli Türk genci ağır baskılara maruz kaldılar. Milli Kongre'ye öncülük etmiş olan Mehmet Celil'in "Rehber" gazetesi kapatıldı, kendisi sürgünden sürgüne yollandı ve sonunda Ağustos 1939'da Sofya Bulgar hapishanesinde tüyler ürpertici bir cinayete kurban gitti.

Evet, Milli Kongre'yi toplamış olan Bulgaristan Türk azınlığı tarih önünde "siyasi rüşünü" kanıtlamayı becerdi. Fakat bu kongreyi içine sindiremeyen Bulgar Hükümeti henüz siyasal olgunluktan uzak olduğunu vahşice davranışlarıyla ispat etti.

MİLLİ KONGRE KARARLARI*

— I —

Çarlık dahilindeki hususi Türk mekteplerinin idaresi ve varidat menbaları

31 Teşrinevvel 929-3 Teşrinsani 929 tarihlerinde Sofya'da toplanan Bulgaristan Türklerinin birinci harsi, irfani ve hayri "Milli Kongre"si ruznamesinin birinci maddesini teşkil eden (Çarlık dahilindeki hususi Türk mekteplerinin idaresi ve varidat menbaları) meselesi hakkında cereyan eden uzun ve geniş münakaşalardan aşağıdaki hususatı müşahede ve nazarı itibara almıştır. Şöyle ki :

1. Maarif Kanunu'nun 359. maddesi ile Resmi Gazetenin 2 Kanunsani 929 tarih ve 224 numaralı sayısında neşrolunan (Bulgaristan dahilindeki gayri Bulgar ve gayri Hıristiyan ahaliden kendi hususi mekteplerini idare için toplanacak olan paranın ne suretle serpilip toplanacağına ait Nizamname) ahkâmına tevfikân Türk ahali üzerine salınacak mektep taksa-

---

lında Mestanlı Sancağı'ndan hükümete muhalif olarak Liberal Parti listesinden mebus namzedi gösterilmiş ve büyük bir çoğunlukla Bulgar parlamentosuna mebus seçilmiştir.

Milli kongre Başkanlık Divanına ve onun Daimi Heyetine Reis ayrılması Bulgar Hükümeti'nin endişelerini ziyadeleştirdiğinden kendisi devamlı bir takibe tabi tutulmuştur. Fakat bu tehditlere kulak asmayan Bekir Sıtkı Bey soydaşlarının hakkını hayatı pahasına savunacağını söyleyerek Sofya'dan ayrılmak istememiştir. Daha sonra arkadaşlarının teklifi üzerine geçici bir süre için Kırklareli'nde bulunan kardeşinin yanına gitmeye razı edilmiş ve orada âni bir hastalık yüzünden vefat etmiştir (16.6.1932).

* Kongre kararları o dönemde Bulgaristan'da çıkan "Rehber", "Halk sesi" ve "Deliorman" gazetelerinde yayınlanmışlardır. Bu kararlar "Deliorman" gazetesinden (s. 1, 1.12.1929; s. 2, 5.12.1929; s. 3, 10.12.1929; s. 4, 13.12.1929; s. 5, 17.12.1929) alınarak Bilâl N. Şimşir'in 1986'da basılan "Bulgaristan Türkleri" adlı kitabında ilk olarak Türkiye'de de yayınlanmıştır.

ları (vergileri) haddinden ziyade büyük ve ağır olup bazı yerlerde bilavasita alınan devlet vergisinin yüzde 300 ve 400 nispetine varmaktadır ki, bu hal iktisadi kuvvet ve tediyeye kabiliyetinin fevkindedir. İşbu fevkalade büyük ve ağır olan mektep taksalarını vermeye Türk ahalisinin vaziyeti müsaid olmadığından gayri kabili tahammül ve içinden çıkılması mümkün olmayan bir vaziyetin hudusunu mucip olmasına binaen Bulgaristan Türkleri işbu mektep vergisini kendilerini iktisaden mahv ve tahrip etmek üzere istimal edilmekte bulunan vasıta telakki ettiğiinden hicrete mecbur olmaktadırlar.

2. Türk mektep encümenlerinin bütçeleri tastik olunurken zaruri masarif fasılları fevkalade yüksek bir dereceye çıkarılmaktadır. Hakikatte ise bu nevi masarife olan ihtiyaç, o kadar büyük, o kadar müstacel ve zaruri değildir. Mesela mektep binası inşaası, demirbaş eşya ve alatı tedrisiye tedariki gibi birkaç sene zarfında temini kabil olan ihtiyaçlardır.

3. Belediye ve nahiye meclisleri tarafından Türk mekteplerinin idaresini temin etmek üzere fond tarlalarını "Mesaiye müstenid zıraat" müdüriyetine mensup mesaha grupları mektep encümenlerinin elinden alarak birçok nahiyelerin boş araziye malikiyetine rağmen yersiz ve yurtsuz halka dağıtılmaktadır.

4. Bazı mektep müfettişleri Maarif Kanunu'nun hususi mekteplere müteallik sarih ahkâmına rağmen Türk mekteplerindeki Bulgar muallimlerini aynı mekteplere başmuallim olarak tayin etmektedir ve birçok defalar da Türk maarif encümenlerinin hukukunu benimseyerek Türk mekteplerine doğrudan doğruya muallimler tayin etmekte ve bu suretle Maarif Kanunu'nun yalnız nezaret etme hakkını vermekte olan ve idari selahiyetleri bahşetmeyen 344. maddesi ahkâmına mugayir hareketlerde bulunmaktadır.

5. Son zamanlarda bazı yerlerde mahalli mektep müfettişleri, Maarif Kanunu'nun muallimlerin tecziyesine ait 360, 361. maddelerinin sarih ahkâmına rağmen birçok Türk muallimlerini menfaattar kimselerin esassız ve müfteriyane isnatlarına veyahut da pek hafif sebeplere müsteniden tertip ettikleri "Kara liste" namı verilen cetvellere kaydederek muallimlik haklarını ellerinden almaktadır.

6. Hususi Türk mekteplerinin tanzim ve idaresine ait talimatname ile yoknesak bir tedrisat programının mevkudiyeti(?) dolayısıyla muallimler, mektep encümenleri ve Bulgar müfettişleri arasında maarif işlerimiz üze-

rinde fena akisler yapan anlamamazlıklar (anlaşmazlıklar) zuhur etmektedir.

7. Bir taraftan yukarıda bahsi geçen Nizamname mucibince tarh olunan ağır mektep vergilerini taşımak imkânı bulunmaması ve diğer cihetten mektep binalarının sıhhi şeraite uygun olmamasından veyahut başmuallimlik vazifesinin vakit ve zamanıyla Bulgar muallimine teslim edilmemesinden ve daha birçok sebepler dolayısıyla Türk mektepleri kapatılarak Bulgar mektebine çevrilmiştir.

Kongre yukarıda sayılan hususâtı nazarı itibara alarak ittifakı âra ve sürekli alkışlarla aşağıdaki kararı aldı.

Karar

1. Maarif Kanunu'nun 359. ve gayri Bulgar ve gayri Hıristiyan ahali-den hususi mekteplerini idare için toplanacak paraların ne suretle tarh olunup toplanacağına dair Resmi Hükümet Gazetesinin 2 Kanunsani 1929 tarih ve 224 numaralı sayısında neşrolunan 2 ve 3. maddeleri ahkâmına tevfi kan, Türk ahalisine tarholunan mektep vergisinin miktarı bilvasıta alınan devlet vergilerinin azami yüzde otuzu nispetinde olmalı ve daha fazla bir nispette olan ihtiyaç sarıh bulunduğu takdirde alakadar vergi mükelleflerine reyî âm usulüyle müracaat olunmalıdır.

2. Türk mektep encümenleri, bütçelerinin esnai tastikinde ahali üzerine tarh olunacak mektep vergilerinin miktarı yükselmek için birtakım mevhum, masarif ile maaşat ve zaruri masarif fasılları suni surette kapatılmalıdır ve bu hususta mektep encümenleri tarafından tespit olunan miktar, hakiki masarife esas ittihaz olunmalıdır.

3. Türk mektep encümenlerinin bütçeleri bundan sonra alakadar müftüler tarafından tastik olunmalı. Bunlar da, tastikten evvel, kaza merkezlerindeki cemaati islamiyeler tarafından sırf bir hususa mahsus olmak üzere gösterilecek mütehasıs bir zatın berveçhipeşin mütaleasını almış bulunmalıdır. İşbu mütehasısın maaşı, kaza merkezi ile kaza dahilindeki Türk mektep encümenleri tarafından ödenmelidir. Mütehasıs zatın vazifesi aynı zamanda kaza dahilini dolaşarak encümenleri ve idareleri altındaki mektepleri teftiş ederek mektep bütçelerinin tamamii tahakkukuna çalışmaktadır.

4. Mektep taksalarına (vergilerine) ait nizamnamenin ikinci maddesine merbut zeyl, çocuk sahibi olmayan vergi mükellefleri hakkında kabili tatbik olmaması nazarı itibara alınarak tay ve ilga olunmalıdır.

5. Mevzuubahis nizamnamenin balâdaki noktalarda tespit olunan isteklere mugayir olan bütün ahkâmı ilga olunmalıdır.

6. Gerek Türk ahaliye tarh olunan ağır ve gayri kabili tahammül mektep taksaları dolayısıyla ve gerekse mektep binalarının sıhate mugayir olması ve daha birçok küçük sebeplere mebni kapatılmış olan bütün Türk mektepleri derhal açılmalı ve hükümet ve belediyeler ve Türk ahalinin maddi ve manevi yardımlarıyla yeni ve sıhhi mektep binaları inşa olununcaya kadar mevcut bulunan binalarda tedrisatın devamına müsaade olunmalıdır.

7. Çarlık dahilindeki bütün Müslümanlara hasusi mektep açmaya müsaade olunmalıdır. Yeni Yerler'deki kapatılan bütün Müslüman mektepleri yeniden açılmalı ve bu havalı Müslümanlarına tam ve kâmil dini ve harsi bir serbestiyet verilmelidir.

8. Hususi Türk mekteplerine (fond) olarak ayrıldığı halde encümenler elinden alınan bütün mektep tarla ve arazisi iade olunmalı ve bu hususta Belediye Meclislerinin kararları esas ittihaz olunarak (fond) teşkiline dair isdarı icabeden İradei Çarinin sadrolup olmadığı nazarı itibara alınmalıdır. Aynı suretle kapanan Türk mekteplerinin (fond) arazisi bu mektepler yeniden açılırken derhal iade olunmalıdır.

9. Kapatılan Türk mekteplerinin eşya ve tedrisi alatı en yakın Türk mektebine devrolunmalıdır.

10. Başmuallimler, alakadar muallimin meclisleri tarafından intihap edilmeli ve heyeti talimiyesinin efradı az olan yerlerde başmuallimler alakadar mektep encümenleri tarafından tayin edilmelidir.

11. Kabahat işleyen Türk muallimlerinin tecziyesi Bulgar muallimlerinin tecziyesine ait usul dairesinde olmalı ve mektep müfettişlerine şahsi kin ve ihtiraslar neticesi olarak asılsız ve müfteriyane isnatlara mebni birtakım kara listeler tanzimi ve bu şekilde muallimlik hakkının nez'i pek gaddarane ve hiçbir kanunda derpiş edilmemiş bulunduğu nazarı itibara alınarak menedilmelidir.

12. Başmüftülüğe merbut olarak hususi bir Müslüman Mektepleri Dairesi açılmalıdır. Bu dairenin vazifesi, Maarif Nezareti ile bilitilaf bütün Müslüman mekteplerinin tanzim ve hüsnü idaresinin temini olmalıdır.

13. Maarif Nezareti, fakir ve Müslüman ahali az olan mektep encümenlerine kendi bütçesinden Bulgar muallimleri tayin etmelidir.

14. Kongre tarafından sureti mahsusada intihap olunmuş olan müte-hassıs zevat tarafından tanzim edilecek “Türk Mekteplerine Mahsus Ni-zamname Layihası” tadilatsız tastik olunmalıdır.

15. Maarif Nezareti'nin öyle masarifi Başmüftülüğe merbut Umumi Müslüman (fond)'undan verilmek ve Evkaf Müdüriyeti tarafından idare olunmak üzere Türk ilk mekteplerine muallim yetiştirmek için yeni bir muallim mektebi açılmalıdır.

16. Mektebe devam etmeyen Türk çocuklarının velilerinden alınan ce-zai nakdiler Türk mekteplerine verilmelidir.

17. Mektebi Nüvvabın üçüncü senesinden bila itibar son sınıfın berisi muallim yetiştirmeye tahsis olunmalı ve bu husus Başmüftülük tarafından icra edilmelidir.

— II —

İslam Cemaatleri ve Vakıflar

Kongre Heyeti Umumiyesi, ruznamei müzakeratın ikinci maddesini teşkil eden “Cemaati İslamiye ve Vakıflar” hakkında cereyan eden uzun münakaşaları dinledikten sonra âtideki hususatı müşahede ederek nazarı itibara almıştı. Şöyle ki:

1. Cemaati İslamiye idarelerine aza intihabında şimdiye kadar takip edilmekte olan majorité intihap usulü, müntehiplerin bir kısmını Cemaati İslamiye ve evkafın idaresine iştirakten menetmekte olan eski bir intihap sistemidir.

2. Müslüman Çingenerin vakıflarımızın idaresine iştiraki, seviyeyi medeniyelerinin dün bulunması dolayısıyla fiiliyat sahasında vakıflarımızın mahv ve harabiyetine sebebiyet vermektedir. Bununla beraber Çingenele-rin, bugünkü Türk nesline tarih ve ecdad tarafından ırsen intikal eden iş-bu sırf “milli” Türk servetinin idaresine iştirak iddiasına selahiyettar olma-dığı da nazarı itibara alınmalıdır.

3. Nizamnamenin şimdiki vaziyetine nazaran Cemaati İslamiye heyeti idareleri her vakit kâfi derecede kuvvetli olmayan sebepler dolayısıyla fes-holunmak tehlikesinin tehtidi altındadırlar. Bu ise vakıflarımızın teşkilatsız-lığı ve fena tarzda idaresiyle neticelenmektedir.

4. Bazı yerlerde Üçler Komisyonları bütçe tertip etmekte, gayrimen-kul vakıf emlakini satmakta veya terhin eylemekte veyahut uzun vadeli istikrazlar akd ve inşaata teşebbüs eylemektedirler. Bütün bu icraat münha-

sıran intihaplı heyetlerin selahiyetleri cümlesinden bulunmasına ve komisyonlar muvakkat bir idare sıfatını haiz olduklarından müntehiplerin itimadlarına mazhar olmamasına binaen evkafımızın istikbal ve mukadderatıyla alakadar ve ehemmiyeti mahsusayı haiz hukukun komisyonları tarafından benimsenmemesi lazımdır.

5. Çarlık dahilindeki vakıfların idaresinde, bu idareye esas teşkil edecek muayyen ve yeknesak bir program ve nafız bir halk kontrolü bulunmamaktadır.

Bu hususlar ise evkafımızın teşkilatsızlığına ve gayri şuuri bir surette idaresine sebebiyet vermektedir.

Balâda sayılan hususatı nazarı itibara alan Kongre, muttefikân aşağıdaki kararları almıştır.

Karar

1. Cemaati İslamiye heyeti idaresi azalığına müteallik intihaplar nispi usul ile ve Teşrinisani ayı içinde yapılmalı ve intihaplar sancak mahkemeleri tarafından tetkik ve tastik olunmalıdır.

2. Müslüman Çingeneler Cemaati İslamiye intihaplarına iştirak etmemelidirler.

3. Cemaati İslamiye heyetlerinin feshi, kanuni esbaba binaen ve yalnız sancak mahkemeleri kararı ile olmalıdır. Yeni intihaplar, ademi tastik ve fesih kararından iki ay sonra icra olunmalıdır. Yeni intihap emri, sancak mutasarrıfı tarafından verilmelidir.

4. Üçler komisyonları, sancak müftülerinin inhası üzerine Başmüftü tarafından tayin olunmalıdır. Üçler komisyonları, bütçe tanzim etmek, emvali gayri menkule satmak ve almak veya terhin etmek, uzun vadeli istikrazlar akd ve inşaata teşebbüs eylemek gibi haklara malik olmamalıdır.

5. Cemaati İslamiye teşkili için icap eden Müslüman ailelerinin haddi ekallisi 40 haneden 20 haneye tenzil edilmelidir. Dağılmış Cemaati İslamiyelerin emlaki doğrudan doğruya Evkaf Müdüriyeti'ne merbut Umumi Müslüman Fond'una devrolunmalıdır. Müdüriyet, bu gibi evkafı en yakın Cemaati İslamiye heyetleri vasıtasıyla idare etmelidir.

6. Heyetlerin sıra ile iki defa feshi vukubulur veya intihapları tastik olunmazsa yerlerine, memuriyetleri altı ayı tecavüz etmemek şartıyla, muvakkat komisyonlar tayin olunmalıdır. Bu müddetin hitamında yeni inti-

hap yapılmalıdır. Muvakkat komisyonlara yalnız müntehap şeraiti haiz kimseler tayin olunmalıdır.

7. Heyeti idare azalığından vaki olacak istifalar selahiyettar sancak mahkemelerine verilmelidir.

8. Sandık emînlerinin ve diğer cemaat memurlarının maaşları bütçe ile tayin olunur.

9. Hademeyi ilmiye, Cemaati İslamiyelerin intihabı üzerine sancak müftüleri tarafından tayin olunurlar. Bu tayinler, Başmüftülük tarafından tastik olunur.

10. Başmüftülüğe merbut şimdiki Müessesatı Diniye ve Vakfiye Müdüriyeti, müstakil bir Evkaf Müdüriyeti'ne tahvil olunmalı, müdüriyetin başında intihaplı müdür bulunmalıdır.

11. Evkaf Müdüriyeti'ne merbut bir Evkaf Meclisi Âlisi teşkil olunmalıdır. Müdüriyetin bütçesini kabul ve neticei muhasebatını tastik ve mahalli cemaatlerin talebi üzerine emlakî vakfiyenin alım ve satımına ve terhine, istikrazlar akdine, inşaatta bulunmaya ruhsat vermek, gerek Müdüriyet ve gerekse mahalli cemaat idarelerinin memurun kadrosunu tespit etmek, memleket dahilindeki bütün evkafın idaresine dair umumî bir program tanzim eylemek ve umumiyet itibarıyla evkafın idaresi üzerinde âli halk kontrolü tatbik etmek ve saire işbu Meclisi Âlinin selahiyetleri cümlesinden olmalıdır.

12. Evkaf Müdüriyeti'ne tayin olunacak namzedin âli veya tâli tahsil sahibi olması şarttır.

13. Evkaf Meclisi Âlisi'nin her sene muntazam devrei içtimaiyesi vardır. İhtiyaç halinde fevkaleda intihaplar da akteder.

— III —

Müftülükler, Hayır Cemiyetleri

Kongre heyeti umumiyesi, ruznamenin üçüncü maddesini teşkil eden müftülükler meselesi hakkında beyanı fikr eden hatiplerin mütaleatını dinledikten ve cereyan eden münakaşaları tetkik eyledikten sonra, müftülerin şimdiye kadar mevcut olan tayinleri tarzı şeriat hâkimlerinin bitarafı ve hukukî istiklallerini ihlale imkân verecek bir mahiyette olması nazarı itibarıyla alınarak âtideki kararları vermiştir:

Karar

1. Müftüler, intihaplı olmalı ve intihaplar her üç senede bir defa icra olunmalıdır.

2. Müftü intihapları, müntehabı sani usulüyle icra olunmalı ve her 50 müntehip bir müntehibi sani intihap etmelidir.

3. Müftülerin intihabı İradei Çari ile tastik olunur.

4. Başmüftü tarafından muraseleyi şeriye verilmedikten sonra intihap edilmiş müftüler, hakimi şer'i sıfatını iktisap ederler.

5. Müftülerin müddeti intihabiyelerinin inkızasından evvel azilleri me-hâkimi nizamiye hâkimlerinin tâbi oldukları umumi esasata ve kanuni sebeplere müsteniden olmalıdır.

6. İstifa, vefat veya diğer kanuni sebeplerden dolayı, bir müftülüğün inhilali taktirinde iki ay zarfında yeni intihap yapılmalıdır. İnhalalin vukuu tarihinden yeni intihap olunan müftünün tastik tarihine kadar geçecek olan müddet zarfında münhal müftülüğün deavi ve diğer mülki mesalihi en yakın sancak müftüsü tarafından görülmelidir. İntihapsız müftü, vekil tayin olunmamalıdır.

7. Müftü vekillerinin tayini, sancak müftüleri tarafından Başmüftülükçe inha olunur. Başmüftülük de kendi tarafından tercih olunan namzedi berayı tayin Hariciye ve Mezahip Nezaretine inha eder. Müftü vekilleri, hâkimi şer'i sıfatını ancak Başmüftülük tarafından müraseleyi şeriye sadır olduktan sonra iktisap ederler.

8. Müftüler, her sene Başmüftülük nezdinde içtima ederler. Bu içtima iki hafta devam edip ehemmiyeti mahsusayı haiz dini ve şer'i işlerle meşgul olurlar.

9. Başmüftü, müftüler ve müftülük merkezlerindeki Cemaati İslamiyelerden gönderilecek birer müntehabı sani tarafından beş sene müddetle intihap edilir.

10. Başmüftünün azli, istinaf ve cinayet mahkemeleri tarafından mahkûmiyet veya müftüler meclisi tarafından sülûsan ekseriyetle verilecek ade-mi itimat rey'i üzerine vukubulur.

11. Başmüftülük makamının inhilalinde üç ay zarfında yeni intihap icra olunur. İnhalalin müddeti devamınca intihaplı müftülerden biri icrai vekâlet eder.

12. Şerîye mahkemelerinin memleketin dahilindeki Müslümanlara ait veraset davalarını bakmak selahiyetleri nez olunmalıdır.

Cemiyeti Hayriyeler:

Kongre, ruznamenin dördüncü maddesini teşkil eden cemiyeti hayriyeler meselesi hakkında cereyan eden müzakereleri dinledikten sonra memleket dahilindeki Türkler arasında içtimai yardımı teşkilata raptetmeye büyük bir ihtiyaç mevcut olduğunu, bunun için de fakir, yetim ve dul kadınlar ve diğer yardıma muhtaç olanlara yardım etmek üzere umumi bir merkeze merbut hayır teşkilatı tesisi zaruri bulunduğunu nazarı itibara alarak âtideki kararı vermiştir.

Karar

1. Merkezi Sofya'da olmak ve taşralarda şubeleri bulunmak üzere yetimlere, dul kadınlara ve fakir mektep talebelerine ve diğer bütün yardıma muhtaç kimselere yardım etmek ve aynı zamanda Türk ahali arasında içtimai tesanüt hissini inkişafına hizmet eylemek maksadıyla bir hayır ve hars cemiyeti teşkil olunmalıdır.

2. Hususi bir komisyon, işbu cemiyetin nizamnamesini işleyip tasdik olunmak üzere alakadar Nezarete takdim edecektir.

Dağınık işler

A. Kongre, Bulgaristan'daki Türk ahalinin geniş harsi, irfani ve dini hürriyetlerden istifade etmekte bulunmasını nihayetsiz bir mahzuziyet ve derin bir minnettari ile kayıt ve işaret eyledikten sonra Bulgar devletine karşı nihayetsiz teşekkürlerini ve hürmet hislerini alenen izhar ile kendini bahtiyar addeder. Bununla beraber Kongre, hükümetimizin kati ve şedit emirlerine rağmen bazı küçük memurların ve gayri mesul eşhas ve teşekküllerin sakin ve muti Türk ahalisine karşı tecavüz ve teadi cüretinde bulunarak Türk unsurunun Bulgaristan'dan hicrete mecbur ve binnetice iktisaden harabesine sebebiyet vermekte bulduklarını derin eselle müşahade etmek mecburiyetini kendisinde hissetmektedir. Bu münasebetle Kongre, muhterem hükümetimizden âtideki istirhamda bulunur.

İstirham:

Kongre, hükümeti muhtermeden Türk ahalisine karşı reva görülen tecavüz ve suimuamelelerin müsebbipleri hakkında daha müessir tedbirler

alınmasını ve kabahatlıların emsaline ibret olacak bir tarzda cezalandırılması zımında icabının icrasını rica eder.

B. Kongre, Yeni Yerler'deki birçok İslam ailelerinin Bulgaristan haricinde buldukları zaman arazi ve emlakinin ellerinden alınması dolayısıyla geçim imkânından mahrum kalmış bulduklarını nazarı itibara alarak âtideki kararı vermiştir.

Karar

Yeni Yerler'de evvelce emlakini terk eden ve bu kerre yurtlarına dönen Müslümanlara, mesaiye müstenit zirai tasarruf kanunu mucibince veyahut başka bir suretle arazi verilmesini temin, veyahut da ellerinden alınan arazinin iadesi zımında, mezkûm Müslümanların doğup büyüdükleri memleketleri terk etmemek arzusunda oldukları nazarı itibara alınarak, icap eden tedbirlerin ittihazını muhterem hükümetimizden Kongre Heyeti Umumiyesi istirham eder.

C. Kongre, Şumnu murahhası Çakaloğlu Besim Hilmi Bey'in teklifi üzerine, âtideki ruznameyi kabul etmiştir.

Güzel vatanımız Bulgaristan'a karşı sadakat ve merbutiyetini birçok defalar vatanın saadet ve refahı uğrunda harp meydanlarında kanlarını ve canlarını feda etmek suretiyle ispat etmiş olan Bulgaristan Türkleri, Neuilly Muahdesi'yle memlekete yükletilen tamirat borçlarının memleketi iktisadi teşettüte götürmekte olup bu vaziyetin Galip Devletler tarafından yükletilen ağır yükün altında herkesle beraber inlemekte bulunan Müslüman ahali de dahil olduğu halde, bütün Bulgaristan ahalisini kasıp kavurmakta bulunduğunu derin bir elem ve nihayetsiz bir kederle müşahade ettikten sonra âtideki kararı almıştır.

Karar

1. Neuilly Muahdesi'yle Bulgaristan'a yükletilen ağır tamirat borçlarının cihan eskârı umumiyesi huzurunda Kongre, kemali şiddetle protesto eder.

2. Keza, Galip Devletler tarafından Bulgaristan'a kabul ettirilen gönüllü ordu sisteminin ilgasıyla yerlerine kura esasına müstenit sistemin kabulünü ister.

İşbu ruzname Kongre Heyeti Umumiyesi tarafından şiddetli ve sürekli alkışlar ve "hurra" sadalarıyla kabul olunmuştur. Hususi bir heyet,

Kongre mukarreratını Başvekile, Hariciye ve Mezahip, Maarif ve Maliye Nazırlarıyla Sobraniye Riyasetine takdim edecektir.

Bugaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi

Reis: (imza) Bekir Sıtkı, Eğridere, Koşukavak Murahhası

İkinci Reis: (İmza) Dr.Basri Sabri, Pravadi Murahhası

Reis Muavini: (İmza) Peynircizade Süleyman, Rusçuk Murahhası

Kâtip: (imza) Aliş Ekrem, İslimye Murahhası

Kâtip: (İmza) Arif Necip, Osmanpazar Murahhası

Mebuslar: (İmzalar)

Hafız Sadık, Rusçuk Mebusu

Mehmet Ali Geray, Preslav Mebusu

Ağuşoğlu Hafız Emin, Paşmaklı Mebusu

Kongreden ayrılan zatlar:

Avukat Çakaloğlu Besim Hilmi, Şumnu Murahhası

Tüccar Mehmet Kemal, Filibe Murahhası

Melâ oğlu Hasan, Rusçuk Murahhası.

Res. 1 — Milli Kongre'nin Mütessebbis Heyeti.

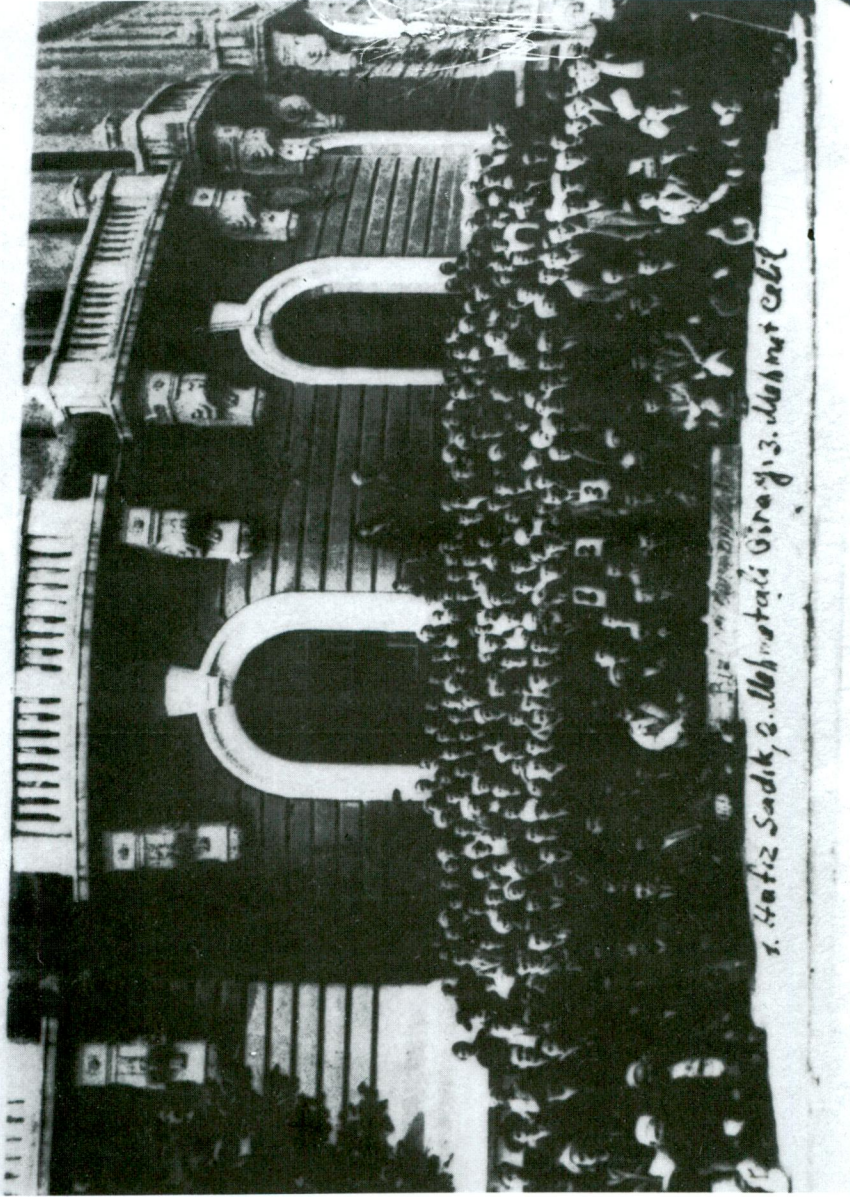
Soldan sağa : 1 — Mehmet Celil (Rehber Gazetesi'nin sahibi); 2 — Mehmet Ali Giray (Preşlav Mebusu); 3 — Hafız Sadık (Ruşçuk Mebusu); 4 — Hafız Emin Ağuşoğlu (Paşmaklı Mebusu); 5 — Mehmet Sait (Eskicuma Mebusu).

Res. 2 — Millî Kongre Başkanlık Divanı üyeleri.

Soldan sağa : 1 — Arif Necip Bey (Kâtip); 2 — Hasan Sabri Efendi (Başkan Yardımcısı); 3 — Dr. Basri Bey (İkinci Başkan); 4 — Bekir Sıdkı Bey (Başkan); 5 — Peynirzade Süleyman Bey (Başkan Yardımcısı); 6 — Aliş Ekrem Bey (Kâtip).

Res. 3 — Bulgaristan Türklerinin Birinci Millî Kongresi'ne iştirak eden delege ve misafirler.
(31 Ekim — 3 Kasım 1929)

